

Ярослав Голобородько

РЕТРАНСЛЯЦІЯ КІТЧУ (“Елементал” Василя Шкляра)

...Очевидно, мав глибинну рацію геніально чутливий Микола Хвильовий, коли виформовував концепцію двох основних полюсів української літератури — елітарності й масовізму. Весь наступний літературний процес в Україні, окреслюючи його найзагальнішими рисами, розвивався за цими двома річищами-канонами.

Елітарність асоціювалася з естетичним протестантством, масовізм переважно потрактовувався як вияв народності. Це вже на хвилі інтелектуальної Реформації к. 80–90-х рр. ХХ ст. елітарність почали одягати в культові шати й над образами її творців засяяв німб вічності, а до цього інтелектуали-сталкери успішно виконували задекларовану (на офіційному рівні) за ними роль відпрацьованого об'єкта для неаналітичної критики.

І якщо наприкінці ХХ ст. могло скластися враження, що елітарний дух, стиль, художній і термінологічний сленг на тривалий час стане “законодавцем мод” в українській літературі (це б їй, з огляду на її суто національну амбітність і художню незадіяність на світовому макрорівні, не завадило: може, тоді вона набуде-таки визнання у числі “першої десятки” світу, що, ймовірно, станеться передусім за умови розвитку генерацій митців-суперінтелектуалів і традицій гіперінтелектуальної літератури), то, схоже, цей обнадійливий міф найновітнішого часу починає так само романтично розвіюватися.

Масовізм повертається.

Тільки вже у вигляді, точніше, у вимірах стандартизованої західної “маскультури”. Його нове пришествя благополучно охрещено романом Василя Шкляра “Елементал”.

Що таке “Елементал”? Це, трохи перефразуючи відомого політика поч. ХХ ст., що з нього пізніше зробили головного мислителя, естетика й кінознавця, невелика картинка задля вельми цікавих узагальнень.

“Елементал” — це український поп-роман, в якому міститься, здається, практично все, що лише може увійти чи бути уведеним до структури роману, — і водночас немає нічого принципово нового, оскільки в ньому репрезентований майже повний “джентльменський набір” сучасної (та й уже не дуже сучасної) “масової культури”.

Відкривається роман класично тривіальною зав'язкою, в якій формулюється пропозиція “спецзавдання” (щось “до болю знайоме” відлунує в такому підкреслено новаторському початку) і починає звучати мотив привабливості великих грошей (також уперше відкритий українським письменником акцент), — ну яке ж спецзавдання без “півмільйона франків” або “суми в сто тисяч баксів”, як зі скромною привабливістю зазначається в тексті твору!..

“Елементал” має цілковито авантюрний сюжет, місцями вдало “розкручений” і психологічно “підкручений” (авантюрно-психологічний жанр стає родзинкою нинішньої доби: все тече, все психологізується), що тримається на не позбавлених цікавості пригодах і нескладних колізійних витівках на кшталт “пришов, побачив, переміг”. Подій так багато і вони так настійливо й нестримно змінюються, що гостро відчувається внутрішнє авторське гасло — інтрига й стан заінтригованості понад усе. Текст має кіносценарну основу, й не дивно, якщо незабаром він дійде до нас ще й з екранів.

Романові Василя Шкляра властиві легкість оповіді, що з першого ж рядка уводить до атмосфери феноменальної спрощеності “чтива”, й невимушена ефектність фрази, що, між іншим, без будь-якої іронії доречно зарахувати до певних достоїнств книжки, — з володінням словом у прозаїка, слава Богу, все в

порядку, що, врешті, нині теж є атрибутивною рисою “літератури для мас”, яка не те, щоб підносить рівень, а все ж таки дедалі наполегливіше тягнеться якщо не за цими масами, то принаймні до них.

“Елементарний” сюжет супроводжується обов’язковими “постільними” сценами (до речі, зі смаком і насолодою виписаними — цікаво, щоб це значило: потреби, проблеми чи щось інше?), без яких, схоже, сучасний твір виглядає зовсім не сучасним, не естетичним і майже аморальним.

Структура роману містить і ретросюжет (треба ж хоч трохи композиційно ускладнити роман — теж відповідність віянням часу: якщо є “ретро”, то навряд чи скажуть, що автор старомодний і ретроград), що становить першу історію-подорож не кудись там, а до Чечні (от і звернення до “гарячої точки”, хто ж натякне, що це кон’юнктурне?), який (ретросюжет), утім, принципово не різниться від характеру основного сюжету.

Усе гаразд в “Елементалі” й із лейтмотивними “батальними” сценами в душі сучасної видовищної стилістики — інакше кажучи, двобої, просто бійки й масові бійки, коли одинак (і він же за сумісництвом такий собі синтез надгероя і надлюдина) вправно й дотепно, звісна річ, розганяє “маси”, себто групи противників (що, мабуть, входить до ще одного неповторного художнього відкриття автора).

Якщо складається враження, що “Елементал” — це “несерйозний” роман, мушу визнати: в унісон тій самій “маскультурній” моді (невже для окультурення мас?), чи, пак, тенденції, книжка просто-таки перевантажена імітат-проблематикою. Чого в ній тільки не зачеплено! Тут і проблема “світового тероризму”, й екскурс в історію регіональних війн, і тема “Росія-Чечня”, й, можливо, не така (поки) масштабна, проте також не менш популярна колізія “Україна-Росія”, української та російської ментальності, й питання всюдисущої та невмирущої корупції, й мотиви злочину й кари, влади грошей, діяльності спецслужб і контррозвідок тощо. Одне слово, новітня літературна енциклопедія “ходових” і зовнішньо актуальних тем, проблем, аспектів.

Цілком відповідає рівневі роману й потік свідомості та мови головного персонажа, заснований на заниженій, місцями брутальній, лексичі та іронічно-розкутій інтонаційній палітрі (що, знову ж таки без частки іронії треба зазначити, логічно узгоджується з художньою природою й ментальністю цього героя-воєвдя-усюдиходи, усюдиплаву — бо плаває він-таки всюди й добре — й універсала своєї найманської справи).

Наостанок дещо несподівана розв’язка, хоча щось подібне можна було якщо не передбачати, то принаймні не виключати, бо та, кого він, тобто той, хто в романі проходить і як “елементал”, і як “мосьє Дюшан”, і як “Анрі”, вивозив і визволяв із Чечні, виявилася не тією, за кого він, тобто “Анрі”, “мосьє Дюшан” і водночас “елементал”, її сприймав, й таке інше.

Ну й, безумовно, хепіендівський фінал (нічого не поробиш — закони “жанру для мас” теж мають бути масово тиражованими): себто не очікуване, але таке своєчасне побачення, підкреслено смаковита брутальна лайка й оргастичний вияв “основного інстинкту” (цього разу для різноманітності — в авто): що ж ще потрібно для щасливого завершення історії героїв?..

“Елементал” — це, так би мовити, всежанровий твір, в якому неважко знайти ін’єкційні дози-риси бойовика, детективу, документальної стилізації, психологізму, еротики, що вона начебто ненав’язливо переходить у сексмісію його героїв, пригодницького та шпигунського роману. Він розрахований на абсолютно сучасний тип (західний чи вже й український) читача-поглинача, який конче потребує художніх ефектів, секс-ефектів, спецефектів і надефектів, бо без них його натренована й закодована уява довго не затримується на течії сюжетного дійства.

Роман Василя Шкляра досить прозоро асоціюється з голівудівською культурою в її найбільш “прохідних” формах та стереотипах. До речі, щодо стереотипів: у творі їх стільки, що, цілком можливо, за їхньою кількістю і якістю виконання він міг би небезуспішно позмагатися з американською комерц-кінокласикою.

А лідером, так би мовити, найстереотипніших стереотипів "Елементала" є сам образ "елементала" — такого собі українця-супермена, або супермена по-українськи, який з по-російськи "широкою душею" випиває й пригортає інших, — звичайно ж, незнайомих; палить, щедро витрачає і роздає гроші; а також долає, передбачає, випереджає, виживає, спокушає, задовольняє і, зрозуміло, між іншим розправляє з тими, хто, на авторську думку, цього потребує чи трапляється йому під руку; при цьому, звісно, він гуманіст і носій добрих і добродійних якостей аж ніяк не з малої літери. Найцікавішим аспектом серед усього феєрверку "маскультивських" форм і прийомів є стиль "Елементала". Хоча він теж у своїх засадах орієнтується на традиції "прозахідної", навіть "американізованої" оповідної манери, але, по-перше, в ній чимало цікавих знахідок і здобутків, а по-друге — Василь Шкляр у багатьох текстових періодах вдало намагається адаптувати її до специфіки українського художнього мовлення. Лексично й мелодійно незагерметизована, гранично розкута, аж до стирання меж розкутості, деунормована (крізь призматику національного прозового канону), романна мова В.Шкляра дихає свіжістю, відсвічує українським образно-символічним колоритом і виявляє певний сучасноінтонаційний потенціал.

"Елементал" — до певної міри симптоматичний роман, не тому, що спроможний стати справжньою подією в українській літературі, а тому, що дає можливість аналізувати, як західні художні стандарти починають опановувати українським літературним ґрунтом. Що ж, ми дійсно інтегруємося в пересічну й п'ятирозрядну літературно-мистецьку Європу, а світовий ринок митців-інтелектуалів буде й надалі розвиватися без нас.

У чому полягає сенс романного продукту Василя Шкляра для української літератури з погляду сучасності?

Це дещо нове, хоча принципово не оригінальне; сторінками дотепне, свіже, колоритномовне, хоча в своїй основі має позначку "імпортовано"; інколи епатуюче (мистецтво без епатажу — все одно що розвій без перспективи); місцями талановите, хоча й непросто виявити талант в ушаблоненій упаковці; трохи бестселерне, але аж ніяк не рубіжне.

А що означає "Елементал" з огляду на вічність?

Це взірць звичайнісінької літературної, прозової "попси", майстерно скопійованої з ненайкращих західних романо- й кіношлягерів і старанно відтвореної, бодай фрагментами й вдало, на концептуально-фабульному полі українського роману.

Чи повинні існувати "елементальні" й чимось суто елементарні романи в українській літературі? Як показує розвиток світового художнього процесу, вони були, є й будуть і без них не існуватиме вершин.

Проте скільки ж у нас продукуватимуть маловиразні "західні" художні форми, концепції, ідеї, та ще й намагаючись робити з цього модію? Врешті, якщо орієнтуватися на захід, то є ж зарубіжна елітарна проза. Невже вона не може слугувати естетичною планкою?

Чому в нас так полюбляють прирікати себе на периферійний духовно-інтелектуальний й естетичний статус, рівень, розвиток і задовольнятися роллю одвічного і не дуже перспективного учня? Коли ж в українських письменниках сформується ген деміургів, а не спарінг-літераторів, імідж пансвітових митців, а не ретрансляторів кітчю? Якими ж власними, самоцінними, нововитвореними образно-естетичними канонами українська художня думка збирається в ХХІ столітті опановувати світовий літературний подіум?..

А час іде, й, схоже, "елементально" не на нашу користь.

м. Херсон